

SOCIALNI IZZIV

številka 30 / letnik 15 / december 2009

SOCIALNA ZBORNICA SLOVENIJE

INOVACIJE PRI DELU Z BREZDOMNIMI

Doc. dr. Špela Razpotnik, Pedagoška fakulteta v Ljubljani

Prispevek izhaja iz trenutnega stanja na področju brezdomstva v Sloveniji in se osredotoči na izzive, ki jih obstoječa situacija predstavlja stroki, oblikovalcem politik, raziskovalcem na tem področju in tudi širši javnosti. Poseben poudarek je na predstavitvi inovativnih oblik dela s to populacijo. Inovativne na tem mestu pomeni take oblike dela, ki v našem prostoru doslej niso obstajale in obenem take, ki pomenijo odziv oz. so bile razvite glede na stvarno stanje in torej glede na zaznane potrebe določene populacije v določenem prostorskem in časovnem kontekstu. Avtoričino izhodišče je raziskovalno, razvojno in praktično delo z brezdomnimi, povezano z ustanavljanjem ter razvojem društva za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice. Gre za društvo, v okviru katerega avtorica skupaj z mnogimi drugimi strokovnjaki, prostovoljci, študentkami in študenti ter nenazadnje brezdomnimi, zadnjih nekaj let (od 2004 dalje) intenzivneje delujem.

Brezdomstvo je pojav, povezan s socialno izključenostjo in najpogostejše predstavlja ekstremno obliko kopičenja izključenosti na različnih področjih. Brezdomstvo je posledica izključenosti iz nastanitvenih možnosti, mrež zaposlovanja, izobraževanja, zdravstvene oskrbe, informacij. Zelo pomemben dejavnik, povezan z brezdomstvom pa je tudi pomanjkanje ali celo odsotnost socialnih mrež, ki bi lahko kompenzirale nezadosten dostop do družbenih virov. Po drugi strani pa so brezdomni zaradi individualnih značilnosti (bolezní, invalidnosti ipd.) in značilnosti njihovih družinskih sistemov pogosto manj kompetentni za soočanje z življenjskimi izzivi. Pogostejše kot splošna populacija se soočajo z duševnimi in zdravstvenimi težavami, vzročno ali/in posledično povezanimi z njihovim načinom življenja (glej Razpotnik in Dekleva, 2009). Procese dezinstitutionalizacije in privatizacije različnih oblik skrbi (tudi in predvsem v zdravstvenem sistemu) pa spremljajo tudi pojavi večje diskontinuiranosti oskrbe. Po odpustih iz ustanov pogosto ni na voljo ustrezne podaljšane in prehodne skrbi za odpuščene.

Brezdomstvo v Sloveniji pridobiva na obsegu, vidnosti in alarmantnosti prav

v tranzicijskih časih, od leta 1990 dalje, torej sočasno s slabljenjem in razkrajanjem mnogih formalnih in neformalnih varovalnih sistemov. Trenutni položaj, ko širjenju obsega pojava z določenim časovnim zamikom sledi tudi širitev obstoječih oblik reševanja te problematike, lahko razumemo kot vmesno obdobje, ko oslavljenih varovalnih sistemov še niso nadomestili novi – skupnostne, civilne in državne oblike odzivov na problematiko socialne izključenosti. Tako je pojav brezdomstva povezan s širšimi družbenimi procesi in ga je nemogoče obravnavati in misliti ločeno od demografskih, ekonomskih, političnih in drugih družbenih tokov.

Definicije brezdomstva so zelo različne in obsegajo poleg kategorije manifestnega brezdomstva še skrito ali latentno brezdomstvo, ljudi, ki bivajo v negotovih ali neprimernih bivališčih, dnevne brezdomce, ter najširšo kategorijo ljudi, ki so glede brezdomstva ogroženi. Brezdomstvo torej pomeni mnogo več kot le izključenost na področju nastanitve. Je proces, za katerega je značilno izmenjevanje različnih statusov: začasnih namestitev, manifestnega brezdomstva, »skvotiranja«, gostovanja pri znancih, bivanja v nelegalnih namestitvah, institucijah, itd.

Kot brezdomci so v prvi vrsti definirani ljudje v začasnih zatočiščih, ki so jih priskrbele javne in prostovoljne organizacije. Tisti, ki bivajo v kratkoročno najetih sobah, ki ne nudijo nobene varnosti zatočišča in tudi nobenega obeta za doseg varnega stanovanjskega razmerja. Slednji tvorijo najbolj številno jedro brezdomcev tudi v Sloveniji. To so ljudje, ki jim pomaga javni in volonterški sektor, tisti, ki so izčrpali vse osebne strategije, s katerimi so se kosali z brezdomstvom, zdaj pa so odvisni od družbene solidarnosti (Boškič in Zajc, 1997; Avramov, 1998). Med brezdomce pa lahko štejemo poleg tistih, ki živijo na prostem, tudi ljudi, ki plačujejo za negotovo prenočišče v najetih sobah, v podstandardnem stanovanju ali v kakem penzionu, skratka v oblikah nastanitve, ki je zaradi njene negotovosti ter neustreznosti ne moremo šteti za dom.

Prva celovitejša raziskava brezdomstva pri nas je bila narejena na področju Ljubljane in sicer je bila končana leta

2006 (Dekleva in Razpotnik, 2006). V njej smo v marsičem izhajali iz ETHOS-ove definicije (ETHOS pomeni evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti; <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=484>) in njenih politično-konceptualnih izhodišč. To definicijo je izdelala Evropska zveza nacionalnih organizacij, ki delujejo na področju brezdomstva (FEANTSA) skupaj z Evropsko opazovalnico brezdomstva (European observatory on homelessness; Edgar in Meert, 2005). Ta definicija izhaja iz stališča, da je treba brezdomstvo razumevati znotraj širšega konteksta socialnega izključevanja in izključenosti (oz. vključenosti). Tako razumevanje združuje različne razlage brezdomstva in prepoznava pomembnost tako strukturnih in institucionalnih kot tudi odnosnih in osebnih dejavnikov.

ETHOS definicija je široka in loči med 13 podskupinami brezdomcev, ki jih razvršča v štiri kategorije: tiste brez strehe, brez stanovanja, v negotovih in pa neprimernih bivališčih. Ta definicija nas opozarja na heterogenost pojava brezdomstva. Medtem ko brezdomce praviloma družijo položaj velike in večkratne socialne izključenosti, ki je velikokrat tudi dolgotrajna, pa med njimi najdemo tudi veliko razlik. Te razlike je mogoče pripisati na eni strani povsem osebnim, biografskim razlogom, na drugi strani pa socialnim, političnim in ekonomskim razlogom, ki »vzpostavljajo oder, na katerem lahko nato individualne značilnosti šele odigrajo svojo vlogo v nastanku brezdomstva« (Razpotnik in Dekleva, 2007: 22). Vzročnost brezdomstva je namreč kompleksna; Edgar (2006) npr. govori o štirih vzročnih poljih, o strukturnih, institucionalnih, odnosnih in individualnih dejavnikih, drugi avtorji pa podobno vsak po svoje razvrščajo paleto vzročnih dejavnikov na razsežnosti individualno-strukturno (glej Razpotnik in Dekleva, 2007: 19-22).

Za naš prostor je glede na evropske klasifikacije ter priporočila še vedno značilno ozko definiranje in pojmovanje brezdomstva. Slednje je povezano z relativno mladostjo pojava, (saj se šele v zadnjem času soočamo z njegovim porastom in diverzifikacijo njegovih pojavnih oblik), s tem pa tudi s pomanjkanjem ustreznih mehanizmov merje-

nja, dolgoročnih raziskav in posledično oprijemljivih podatkov in analiz stanja, ki bi bile lahko kolikor toliko trdna osnova za delovanje. Zaradi dinamičnosti socialne stvarine pa je trdna definicija in dolgoročno zbiranje podatkov, ki bi bilo neposreden odraz stanja, seveda iluzija, tudi dobro primerljivi podatki na nacionalnem ali evropskem nivoju so za nas še oddaljen cilj. Po drugi strani lokalne posebnosti in princip delovanja od spodaj navzgor (izhodišče so ljudje in njihove potrebe, politike morajo biti odziv na konkretne potrebe) zahtevajo posebno senzibilnost tako ob prenašanju definicij in pristopov merjenja kot tudi ob prenašanju modelov dobre prakse s tujine. Zbiranje podatkov ter širše, raziskovanje brezdomstva, naj bi torej bilo podlaga oblikovanju politik. Zato je pomembno, da je le-to obenem čim bolj celovito, občutljivo na spremembe v družbi, ter nenazadnje, da ne spregleda svoje glavne vloge, ki je odražati potrebe konkretnih ljudi (kljub njihovi heterogenosti, nestanovitnosti in razpršenosti).

Različnosti pojmovanj, predvsem pa različnosti pojavnih oblik brezdomstva in življenjskih položajev (izkušenj, še obstoječih resursov, vizij in pričakovanj, želja, kompetenc, itd.) brezdomcev bi – idealno – morala ustrezati tudi različnost strokovnih in laičnih ponudb podpore in pomoči. Takšno potrebo je prepoznala tudi MOL v svoji Strategiji razvoja socialnega varstva v Mestni občini Ljubljana 2006-2010, kjer je med »Prioritete (dolgoročni cilji)« uvrščena tudi »Podpora programom za povečanje raznovrstnosti namestitvenih možnosti ... Podpora programom za dnevno bivanje brezdomcev, v smislu možnosti za družabnost, pa tudi novo socializacijo, aktivacijo, pridobivanje novih socialnih spretnosti, življenjsko in delovno usposabljanje« (glej Leskošek, 2006).

Oglejmo si nekaj rezultatov omenjene raziskave, ki nam kažejo strukturo brezdomne populacije in izpostavljajo njihove najbolj izrazite težave. Rezultati terenskega anketiranja brezdomcev v Ljubljani (Dekleva in Razpotnik, 2007) govorijo o najmanj 20% ljubljanskih brezdomcev, ki so zasvojeni z alkoholom, najmanj 20% zasvojenih z prepovedanimi drogami (od katerih si jih je večina droge že vbrizgavala). 23% jih je že bilo obravnavanih v kaki od ustanov za obravnavanje odvisnosti od dovoljenih ali prepovedanih drog. Približno 40% jih meni, da je njihovo brezdomstvo povezano s težavami v dušnem zdravju, 24% jih poroča, da so

že bili hospitalizirani v psihiatrični bolnišnici. Rezultati s terenskega dela z brezdomci pa poleg naštetih govorijo še o pogostih zdravstvenih težavah brezdomcev, ki so posledica spanja na prostem in neprimerne obutve, torej okužbe, ozeblin, bolezni ožilja in podobno. Bolezni ali poškodbe brezdomcev so zaradi neoskrbe pogosto zanemarjene, zastarane, pogostejše so infekcije in zastrupitve, tudi gangrena. Zelo pogosto pa brezdomce pestijo tudi bolezni, ki so posledica zasvojenosti z alkoholom in drugimi drogami, torej kronična pljučna obolenja, bolezni jeter, želodca, presnove ... Odsotnost zobne higijene, neredna prehrana in tvegano uporabljanje dovoljenih in nedovoljenih drog pa prinesejo s seboj tudi težave z zobmi in zgodnje izpadanje zob. Vse navedeno je podrobneje proučila ter potrdila na področju zdravstvenega stanja brezdomnih v Sloveniji opravljena raziskava (Razpotnik in Dekleva, 2009).

V državah, kjer so bile opravljene raziskave brezdomstva in z njim povezanih dejavnikov, je bila problematika brezdomstva pogosto povezovana z zlorabami v otroštvu (Mounier in Andujo, 2003), z nefunkcionalnimi družinami (Tyler, Cauce, Whitbeck, 2004); na Škotskem npr. je med brezdomnimi mladimi tretjina takih, ki so bili v svojem otroštvu v izven-družinski obravnavi, torej zavodu ali rejniški družini (Jones, 2003). Zelo pogosto so s problematiko brezdomstva in uporabo različnih substanc ter zasvojenostjo povezana povečana zdravstvena tveganja ter rizično spolno vedenje (posebej med mladimi), ki povečuje tveganje te populacije okužbe z virusom HIV (Bell idr. 2003); s slednjim se povezuje tudi prostitucija (Gwadz, 2004). S problematiko brezdomstva je pogosto tesno povezana problematika duševnih bolezni (Whitbeck, Johnson, Hoty and Cauce, 2004), osamljenost oz. odsotnost kakršnih podpornih družbenih mrež ter vezi, pripadnost subkulturam (etničnim, kulturnim ali drugim) ter invalidnost. Posledice mnogih zgoraj naštetih značilnosti pa se kažejo kot psihološke posebnosti posameznika, ki ga ovirajo pri vzpostavljanju trajnih in zadovoljujočih družbenih odnosov z drugimi, posredno pa v življenjskem slogu, ki prinaša zdravstvena tveganja ter otežen dostop do storitev zdravstvenih služb.

Področje raziskovanja brezdomstva v Ljubljani in širše odpira vpogled v mnoge vidike in pojavnosti oblike socialne izključenosti, saj se na področju brezdomstva prepletajo številne problematike - social-

ne, ekonomske, zdravstvene, materialne, odnosne narave. Četudi ljudje z izkušnjo brezdomstva niso homogena skupina, ampak še kako raznolika, pa lahko najpogostejša področja z brezdomstvom povezane problematike strnemo v spodnje alineje:

1. revščina, obubožanost, zadolženost,
2. osamljenost, pomanjkanje socialnih mrež,
3. odsotnost statusov, pomanjkanje moči,
4. dolgotrajna nezaposlenost, podkvalificiranost,
5. izkušnje institucionalizacije (v kazenskih, zdravstvenih in drugih ustanovah),
6. zlorabe v otroštvu, izkušnje travmatičnih dogodkov,
7. medgeneracijsko vztrajanje socialne izključenosti in/ali brezdomstva,
8. demoraliziranost,
9. zdravstvene težave (kronične bolezni, invalidnost, težave v dušnem zdravju, zasvojenosti, dvojne diagnoze) in
10. mnoge sekundarne posledice brezdomskega načina življenja kot so zdravstvene težave, stigma, kriminaliziranost brezdomskega načina življenja ipd.

Širina problematike napeljuje na zaključek, da je za učinkovito zastavitev politik za reševanje brezdomstva najbolj pomembno medresorsko povezovanje, koordinacija, sodelovanje. Le z angažiranim pristopom vseh zgornjih problematikam pripadajočim področjem lahko pridemo do želenih rezultatov, torej ne le »upravljanja« z brezdomstvom (reševanja nujnih primerov, zmanjševanja škode), pač pa tudi njegovega preprečevanja ali vsaj zmanjševanja obsega tega pojava.

Morda najprebojnejši vidik omenjene ljubljanske raziskave je bil njen akcijski del (snovanje cestnega časopisa Kralji ulice), ki je ciljno združil raziskovalce s samimi uporabniki – brezdomnimi in pa z raznolikimi akterji, povezanimi z brezdomstvom pri nas in v tujini (strokovnimi in laičnimi delavci, oblikovalci politik, predstavniki medijev, zainteresirano javnostjo). Sodelovanje v skupnih projektih nudi z vidika raziskovalcev vpogled v subjektivni svet raziskovanih, njihova participacija je lahko emancipatorna sama po sebi, vsekakor pa raziskovalcem in oblikovalcem politik ta vpogled nudi možnosti realizacije konkretnih praktičnih modelov, odzivov na pereče potrebe posameznikov ali, gledano z druge strani, na sistemske manjke. Razvoj tega projekta je namreč

predstavljajal polje, kjer so raznoliki akterji lahko med seboj sodelovali, se spoznavali in vzpostavljena platforma še naprej predstavlja bazo, na kateri lahko gradimo nadaljnje strokovno delo in nove projekte.

V primerih posameznih ljudi je uporabljenih mnogo možnih pristopov delovanja, skupni temelj vsem pa je gojenje odnosov enakovrednosti in preko tega pridobivanje izkušenj, ko posameznik iz položaja objekta (ko nekdo dela z njim, je obravnavan) vse bolj prestopa na stran enakopravnega in enako močnega subjekta. Pomembna spremenljivka je kontinuiteta teh odnosov, ki lahko sčasoma ustvari občutek vzajemne varnosti, iz katere je mogoče graditi morebitne spremembe. Niso pa spremembe posameznikov pri delu z brezdomnimi bistvene. Če bi bile, bi lahko obe strani hitro obupali, namesto tega pa stroka na tem področju zagovarja metodo malih korakov, torej počasnega in realističnega pomikanja v smeri k zaželenemu cilju, s sprejetjem dejstva, da se lahko pri napredovanju mnogokrat zatakne. Bolj bistveno od samega napredovanja je odpiranje socialnih – realnih in simbolnih prostorov varnosti, kjer bodo tudi socialno izključeni ljudje lahko udeleženi svoje potrebe, želje, zamisli, se izražali, srečevali in tkali vezi v varnem, toplem in sprejemajočem okolju. Spremembe so pri tem pogosto stranski učinki kakovostnejših medsebojnih odnosov. Vse povedano nas vodi k temu, da mora biti delo na področju brezdomstva zasnovano na strokovnih standardih ter kar se da celostno in kontinuirano.

Razvijanje praktičnega modela in politike nastanitvene podpore (*angl. resettlement*) brezdomnim ljudem v Sloveniji, model, ki ga je v pilotni fazi projekta finančni mehanizem EGP in Norveški finančni mehanizem v nadaljevanju pa tudi MOL in MDDSZ, je nastalo na podobnih temeljih celostnega strokovnega pristopa in kot logična nadgradnja že obstoječih programov dela v našem prostoru. Namen projekta je presegati parcialnost reševanja večdimenzionalnega problema brezdomstva in socialne izključenosti, in sicer z ustreznim povezovanjem, uskladitvijo ter nadgraditvijo obstoječih ukrepov in programov in s poudarkom na oblikovanju strokovnih smernic za razvoj in aplikacijo celostnega modela nastanitvene podpore v Sloveniji, s sooblikovanjem lokalne in nacionalne politike na področju socialnega varstva. Konkretno gre pri omenjenem programu za strokovno podprta stanovanja, ki

jih društvo Kralji ulice najame na trgu, vanj pa se po končani pripravljalni fazi naselijo stanovalke in stanovalci. Dolžina bivanja v podprtih stanovanjih naj bi bila leto in pol, v tem obdobju pa naj bi se stanovalec/ka bivalno osamosvojil/a, si s pomočjo ključne strokovne delavke/ca uredila različna področja svojega življenja glede na svoj individualni načrt, ki je eden od predpogojev za vselitev. Način bivanja je kar se da običajen in prirejen specifičnim potrebam vsakega stanovalca/ke in skupine njih, ob upoštevanju hišnega reda ter opravil, ki so v pripravljalni fazi pripravljena v vsaki skupini bodočih sstanovalk/cev.

V zadnjih nekaj letih se je kot vidimo na področju Slovenije razvilo in uveljavilo kar nekaj programov, ki se soočajo s problematiko brezdomstva. Izkazala se je nujnost profesionalizacije tega področja, saj gre za delo s populacijo ekstremno izključenih z nakopičenimi težavami. Naloga, ki se je moramo lotiti v bodoče, je bolj sistematično ter kontinuirano raziskovanje pojava in ustrezno dopolnjevanje definicij. Pomemben izziv za politike na področju brezdomstva je načelo omogočanja najprej varne in ustrezne nastanitve vsem, kot izhodišče za reševanje njihovih raznolikih težav, potreb, stisk. S tem je povezano tudi širjenje oblik podpore raznolikim podskupinam izključenih, vključno s širjenjem ponudbe nastanitvenih oblik. Kontinuum nastanitvene podpore se mora širiti v skladu s specifikami posameznih ciljnih skupin (npr. ostareli brezdomci, ljudje po odpustu iz različnih institucij, ljudje z dvojnimi diagnozami, ciklični in kronični brezdomci, mladi, ženske, brezdomne družine, tuji državljani ...), iskati moramo rešitve, ki bodo izhajale iz potreb posameznih ciljnih skupin in bodo torej tem tudi strokovno prilagojene. Preventivno delovanje na področju brezdomstva pa pomeni zagotavljanje stabilnosti celotni populaciji v času negotovosti (varno stanovanje, redni dohodki, socialna vključenost, zagotovljena potrebna podpora) in pa splošno večanje kohezije in solidarnosti oz. manjšanje socialne distance med ljudmi, odpiranje prostorov za medsebojno spoznavanje, sodelovanje in izmenjavo.

Naj zaključim razmišljanje z izzivi. Pri tem bom kot izhodišče vzela priporočila evropske zveze, ki deluje na področju brezdomstva (FEANTSA; Spinnewijn, 2009), kako uresničiti zastavljene cilje, ki se usmerjajo k končanju cestnega brezdomstva do leta 2015 in brez-

domstvo zmanjšati v okviru prizadevanj leta 2010 – evropskega leta boja proti revščini. Ta priporočila zavezujejo tudi Slovenijo kot eno od članic in so tudi za naš prostor še kako relevantna. Čim prej, čim bolj mrežno in zavzeto uresničevanje teh ciljev lahko povsem realno pripelje k dobrim rezultatom, saj obseg brezdomstva v Sloveniji za zdaj ni tako alarmanten, da bi ga bilo reševati utopično. Cilji, ki si jih zastavljamo, morajo biti tako ambiciozni kot tudi realistični. Nanašati se morajo na končanje brezdomstva in ne le na upravljanje z njim. Naštete zaveze evropskega parlamenta in drugih akterjev so pripeljale FEANTSO k oblikovanju petih konkretnih ciljev:

1. Zagotoviti, da nikomur ni treba spati na prostem zaradi pomanjkanja storitev, ki bi bile potrebne teh ljudi prilagojene;
2. zagotoviti, da nihče ne ostaja v zasilnih bivališčih dlje kot je to potrebno za ureditev nujnih stvari;
3. zagotoviti, da nihče ne ostaja v začasnih bivališčih dlje, kot je to potrebno za njegov proces vključitve v glavni družbeni tok (kot polnopravnega člana s trajno stanovanjsko rešitvijo);
4. zagotoviti, da nihče ne ostane brezdomen po odpustu iz institucije;
5. zagotoviti, da nobena mlada oseba ne postane brezdomna na prehodu v neodvisno življenje.

Tudi Slovenija je torej pred izzivom, vse naštete cilje na tak ali drugačen način vključiti v javne politike na področju socialne izključenosti. Za doseg nekaterih ciljev se bo potrebno lotiti strukturnih dejavnikov brezdomstva, npr. prilagoditi stanovanjsko politiko v državi. Mnoge zgornje usmeritve poudarjajo nujno stopenjsko ureditev, možnost postopnega napredovanja v smeri trajne in varne nastanitve. V Sloveniji je to področje še izrazito izziv, saj med začasnimi in trajnimi, varnimi nastanitvami zevala globoko brezno. Podobno si določene podskupine ljudi, prejemniki denarne socialne pomoči brez podpornih mrež, mladi z izkušnjo neuspešnih prehodov v odraslost, ljudje z dvojnimi diagnozami (npr. težavami v duševnem zdravju in zasvojenostjo s katero od psihoaktivnih substanc), ostareli, ki nimajo pogojev za sprejem v dom za upokojence in druge ranljive podskupine, namestitve še toliko težje priskrbijo, ker enostavno ni na voljo oblik bivanja, ki bi bile potrebne tem ljudem prilagojene. Če je paradigma prej omenjenega projekta nastanitvene podpore za brezdomne »najprej stanova-

nje» in opozarja, da ima vsakdo pravico do varne namestitve, ki je predpogoj za reševanje vrste drugih težav (in ne obratno, da bi si moral varno namestitev posameznik šele zaslužiti z urejenim in neproblematičnim načinom življenja), pa nas vse navedene smernice pomaknejo še korak dlje in sicer k paradigmi, »najprej stanovanje, a ne zgolj stanovanje«. Torej, različne podskupine ljudi z raznolikimi posebnostmi potrebujejo poleg varne in trajne nastanitve tudi različne stopnje strokovne podpore, da bi lahko to nastanitev tudi obdržale in v njej kar se da kakovostno bivale.

LITERATURA

1. Avramov, D. (1998). Youth homelessness in the European Union. FEANTSA transnational report 1997.
2. Bell, D. N., Martinez, J., Botwinick, G., Shaw, K., Walker, L. E., Doods, S., Sell, R. L., Johnson, R. L., Friedman, L. B., Sotheran, J. L., in Siciliano, C. (2003). Case finding for HIV-positive youth: a special type of hidden population. *Journal of Adolescent Health*, 33/2, s. 10-22.
3. Boškič, R. in Zajc, M. (1997). Brezdomstvo. *Teorija in praksa*. 34/2.
4. Dekleva, B. in Razpotnik Š. (2007). Brezdomstvo v Ljubljani. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2007.
5. Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2006). Problematika brezdomstva v Ljubljani (Končno poročilo raziskovalne naloge). Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko.
6. Edgar, B. (2006). The pathway to a permanent home. Questions for discussion. Peer review: national Strategy to prevent and tackle homelessness (the Pathway to a permanent home). Oslo 7-8 september, 2006. Neobjavljen tipkopi.
7. Edgar, B. in Meert, H. (2005). Fourth review of statistics on homelessness in Europe, The ETHOS definition of homelessness. Brussels: FEANTSA.
8. ETHOS-2006 – European Typology on Homelessness and housing Exclusion. Pridobljeno s svetovnega spleta, 30.8.2006.: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=484>.
9. Gwadz, M. V., Clatts, M. C., Leonard, N. R. in Goldsamt, L. D. (2004). Attachment style, childhood adversity, and behavioral risk among young men who have sex with men. *Journal of Adolescent Health*, 34/5, s. 402-413.
10. Jones, G. (2003). Youth homelessness and the 'underclass'. V: R. MacDonald, (ur.). *Youth, the 'Underclass', and the Social Exclusion*. London, New York: Routledge, s. 96-113.
11. Leskošek, V. (2006). Strokovne podlage za pripravo strategije razvoja socialnega varstva v Mestni občini Ljubljana 2006-2010. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.
12. Mounier, C. in Andujo, E. (2003). Defensive functioning of homeless youth in relation to experiences of child maltreatment and cumulative victimization. *Child Abuse & Neglect*, 27/10, 2003, s. 1187-1204.
13. Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2007). Na cesti - brezdomci o sebi in drugi o njih. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2007.
14. Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2009). Brezdomstvo, zdravje in dostopnost zdravstvenih storitev. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
15. Spinnewijn F. (2009). Contribution of FEANTSA to Austrian Peer Review (Vienna – 12/13 Nov 2009); <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/peer-reviews/2009/counting-the-homeless>; pridobljeno s svetovnega spleta, 24. 11. 2009.
16. Tyler, K. A., Cauce, A. M. in Whitbeck, L. (2004). Family risk factors and prevalence of dissociative symptoms among homeless and runaway youth. *Child Abuse & Neglect*, 28/3, s. 355-366.
17. Whitbeck, L. B., Johnson, D. K., Hoyt D. R. in Cauce, A. M. (2004). Mental disorder and comorbidity among runaway and homeless adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 35/2, s. 132-140.